

CZU: 81'37:[811.111 + 811.135.1]

CONCEPTUALIZAREA CATEGORIEI RUȘINE ÎN LIMBILE ENGLEZĂ ȘI ROMÂNĂ*Viorica LIFARI**Universitatea de Stat din Moldova*

Lucrarea de față este consacrată conceptului social *rușine* în limbile engleză și română. Studiile interculturale și interdisciplinare au căpătat recent o popularitate mare, astfel contribuind la o înțelegere mai bună a celor mai subtile particularități ale mentalității umane, fapt ce transformă atât studiul limbilor, cât și predarea acestora într-un proces mai ușor. În același timp, studiile din acest domeniu conduc individul spre acumularea cunoștințelor și dezvoltarea competențelor de a ține o comunicare interculturală de nivel.

Studiul elaborat este bazat pe metode preluate din lingvistica cognitivă, sugerate și aplicate de lingviști notorii, precum George Lakoff, Anna Wierzbicka și Krawczac Karolina. Pentru a explica semnificația unui termen emotiv utilizat în context, elaborăm scenariul cognitiv sau schema imagistică descrisă de meta-limbajul semantic natural găsit în toate limbile. Această metodă ajută lingviștii să identifice nuanțele sensului termenilor existenți în diferite limbi, care aparent denumesc aceleași concepte. Totodată, ne concentrăm pe cele două tipuri de culturi: cea de tip individualist și cea de tip colectivist în care conceptul *rușine* e perceput în mod diferit.

Corpusul pe care se bazează această lucrare e compus din 194 de aforisme ce conțin lexemul *shame* (*rușine*) în limba engleză și 203 aforisme în limba română. Autorii aforismelor sunt scriitori clasici și moderni englezi, americani și români.

Cuvinte-cheie: *categorie semantică, concept, lingvistică cognitivă, mentalitate, metalimbaj semantic natural, studiu intercultural.*

CONCEPTUALIING THE CATEGORY OF SHAME IN THE ENGLISH AND ROMANIAN LANGUAGES

The given paper is devoted to the social concept of shame in the English and Romanian languages. Intercultural and interdisciplinary studies have recently acquired a great popularity and they contribute to a better comprehension of the most subtle peculiarities of a people's mentality, fact which makes both the study of the language and teaching it easier. At the same time studies in this domain lead the individual to acquiring knowledge and skills in conducting a qualitative intercultural communication.

The undertaken study is done by using the cognitive linguistics methods, suggested and applied by such outstanding linguists as George Lakoff, Anna Wierzbicka and Krawczac Karolina. To explain the meaning of an emotion term used in context we make use of the cognitive scenario or the image schema described by means of the Natural Semantic Meta-language found in all the languages. This method helps linguists identify the specific shades of meanings of the terms found in various languages that denote apparently the same concepts. Alongside we concentrate on the two types of culture: individualistic and collectivistic in which the concept of shame is perceived in a different way.

Corpus linguistics that we base the research on is composed of 194 aphorisms that contain the lexeme shame in English and 203 aphorisms in Romanian, the aphorisms are written by the modern and classical English, American and Romanian writers.

Keywords: *semantic category, concept, cognitive linguistics, mentality, natural semantic meta-language, intercultural study.*

Introducere

În această lucrare punem în discuție conceptualizarea *rușinii* la nivel intercultural și interlingvistic. Scopul studiului este de a cerceta conceptualizarea categoriei *rușine* și exprimarea acesteia în patru comunități: engleză, americană, română și basarabeană. Totodată, e lesne de reținut apartenența limbilor de lucru la diferite tipuri de culturi din punct de vedere sociologic și ideologic: individualismul protestant și capitalist și colectivismul catolic și postcomunist [1, p.1].

În această ordine de idei, menționăm atitudinea indivizilor din cele două tipuri de culturi față de conceptul social/personal *rușine*: astfel de emoții negative de automustrare precum *rușinea* sau *vinovăția* pot fi puse, fără îndoială, în aceeași categorie și susținute de un sistem complex de presupuneri socioculturale, ipoteze și convenții [2, p.1222]. Ele determină ce e acceptat la nivel social și ce necesită condamnare; astfel, emoțiile sociale au o funcție de reglare în societate.

În același timp, funcția de *monitoring* al acestei emoții poate apărea atât la nivel personal, cât și la cel social. În cazul *monitoringului* comportamentului la nivel personal se identifică emoția de *vinovăție*, acest fenomen este înțeles ca fiind privat sau ca o emoție mai *matură* a conștiinței [3, p.202].

Prin contrast, *monitoringul* la nivel de societate se identifică prin noțiunea de *rușine* care e mai **publică** [4, p.1256]. Astfel, conceptul *rușine* presupune prezența publicului, pe când conceptul *vinovăție* înseamnă o manifestare mai matură și intimă a acestei emoții.

Totodată, comunitățile colective sunt asociate cu o interdependență mare și o ajustare scăzută a membrilor săi, pentru care relațiile și imaginea publică au o importanță foarte mare; astfel, imaginea individului depinde nu doar de faptele sale individuale, dar și de cele ale apropiaților lor [5, p.354]. Indivizii din comunitatea colectivă acționează conform orientării sociale [6, p.110]. Atunci când lipsește polițistul moral, indivizii din societatea colectivă sunt înclinați spre a viola regulile morale fără remușcări emoționale.

Individualismul, la rândul său, se asociază cu independența și cu o flexibilitate socială înaltă [5, p.354]. Indivizii din această societate se concentrează pe normele interne ale sistemului [7, p.510], de aceea ei consideră conceptul *rușine* o emoție negativă de autoevaluare. Sistemul lor de standarde nu e motivat social, dar e internalizat și ei se simt rău dacă își încalcă principiile. De aceea, indivizii din cultura individualistă sunt orientați spre *vivovăție* și nu spre *rușine*, fapt discutat în cercetările interculturale.

Acest tip de mentalitate, numit independent, stereotipic se asociază cu etniile vestice, în special din lumea anglo-saxonă și SUA, care e considerată cea mai individualistă societate.

Metode de cercetare și corpul analizat

În partea ce urmează ne concentrăm pe conceptul *rușine* exteriorizat lingvistic în limbile engleză și română. Această analiză este elaborată în baza următorului scenariu: *Cine? Evaluare pozitivă sau negativă: cu referință la ce (în public sau în privat)? Cauza discreditării? Care sunt consecințele? Sensul se schimbă de la acțiune/stare și rezultă în concretizarea sensului în context, astfel identificând cine face evaluarea și care e cauza discreditării.*

Acestea sunt indicele concrete care compun scenariul mental sau cognitiv de conceptualizare a emoției specifice epocii în corespondență cu normele socioetnice existente [8, p.355-366]. Totodată, am clasificat exemplele selectate după categoria *rușine și o altă categorie contextuală* determinând 5 grupe de sens comune pentru limbile engleză și română, precum: 1) rușinea și eșecul (En 6; Ro 13), 2) rușinea și Dumnezeu (En 3; Ro 1), 3) rușinea și curajul (En 4; Ro 3), 4) rușinea și sensibilitatea (En 5; Ro 3) și 5) rușinea și frica (En 4; Ro 2). Exemplele din română sunt din sursa [9], iar cele din engleză au fost selectate din [10].

Conform numărului de citate selectate din șirul întreg al acestora din care e compus corpul, notăm 13 dintre acestea în limba română și doar 6 în limba engleză pentru categoria *rușinea și eșecul*, astfel fiind clar din start că în cultura română și în cea basarabeană *eșecul* nu se acceptă și orice tip al acestuia se asociază cu o *rușine*, bunăoară:

(1b) *Vârful ne atrage, abisul ne sperie. Urcușul e o aspirație, căderea – o rușine. (Valeriu Butulescu)*

(2b) *Făt-Frumos, fără să-i plesnească prin cap ce plănuseră ei, se duse. După ce se chefură mâncând și bând cât le cerură inima, când fură să se scoale de la masă zăcașul de proprietar ceru să le mai dea câte un pahar să bea, la botu calului, cum se zice. În paharul ce dete lui Făt-Frumos amestecă, fără să știe el, niște buruieni adormitoare. Cum bău, îl și fură Aghiuță. Căzu într-o amorțeață soră cu moartea. Capul îi bănănaia într-o parte și într-alta, de parcă își rupsesse jungheetura. Îl luară, deci, binișor, îl puseră într-un pat, și acolo rămase până a doua zi. Pe când dormea el dus, îi scoaseră inelul din deget și îl ascuseră. A doua zi dacă se deșteptă Făt-Frumos, îi fu rușine de ceea ce făcuse. El se căia și se căina cum de să facă el fapte de care nu mai făcuse în viața lui, să-și bea adecă și simțirile. El socotea, vezi, că a băut ca un nemernic, și d-aia se îmbătase așa. (Petre Ispirescu)*

(3b) *Am atât de multe să îți spun. Sunt cuvinte goale, insuficiente, prinse într-un fior inutil. Și astăzi colțul meu de lume, încărcat cu păcate și dor, și-a îmbrăcat cerul în furtună. Mi-ai spus într-o doară că timpul avea să umple cu amintiri frumoase suspinul amar al despărțirii. Că ne vom regăsi mai buni, într-o clipă divină, dincolo de amalgamul acesta de suflete, fără însemnătate. Poate sperai că voi învăța să-mi astâmpăr setea de tine cu dor, răbdare și încredere în rugăciune. Ți-am promis. Înțelegeam într-un sens că moartea era concretă și venea uneori să-și ia tributul, ca urmare a traversării fărâmelor de viață plâpândă, ca o lecție definitivă a acceptării efemerului. Într-o contradicție firească rămâne pentru mine un fenomen explicabil, doar printr-o detașare fizică de Universul acesta imperfect. Îmi ești veșnic și timpul nu te va smulge din mine. Începusem să înțeleg cursul hazardului și să-ți aud glasul din adâncul unei inimi sărace. Să fac curățenie și frumos în sine, ca nu cumva într-o zi să-ți fie rușine cu omul acesta neînsemnat, rămas în urmă. (Andreea Palasescu)*

De asemenea, în română deseori acest gând se întâlnește în povești despre Făt-Frumos, ceea ce implică aspectul educativ moral-spiritual prin povești din copilărie. În exemplul (1b) notăm o constatare a *eșecului* echivalent cu o cădere, mișcare în jos, conform teoriei lui G.Lakoff, și se consideră a fi Rău. Astfel, observăm o evaluare colectivă negativă, iar cauza acesteia e *eșecul* sau insuccesul, consecințele nefiind menționate. Mostra (3b) ilustrează un exemplu de rușine ca fenomen public, însă mustrarea de conștiință a lui Făt-Frumos indică și funcția de monitoring individual al emoției date. Din acest exemplu putem determina atât cauza autodiscreditării, cât și consecințele care urmează.

Atitudinea față de *eșec și rușine* în limba engleză și în cultura anglofonă e diferită de cea din română, în primul rând pentru că nu este tratată așa de categoric, de exemplu:

(1a) *We frequently applaud failure in theory, but the dirty little secret is that it makes all of us feel at least a little ashamed.* – Whitney Johnson

Adjectivul gradual *little* indică o atitudine mai puțin categorică existând admiterea *eșecului* ca un fapt real și posibil pentru individul englez. Discreditarea e autocritică, astfel reflectând caracterul individualist al englezilor și americanilor. În aceste culturi, deopotrivă celei române, *eșecul e uman*, iar rușinos poate fi actul de cedare sau refuzul de a repeta o activitate eșuată, bunăoară:

(2a) *There is no disgrace in being knocked down, there is only shame in not getting back up; never quit!* – Ken Poirot

(3a) *There is no shame in strategic retreat if it lets you remain strong enough to go after the enemy later.* – Jane Lindskold, "The Buried Pyramid"

Categoria *rușine și Dumnezeu* este mai reprezentativă numeric în idiomul englez. Astfel, observăm că slujirea Domnului și ascultarea poruncilor Lui îl ajută pe un individ din cultura anglofonă să fie scutit de simțul de *rușine, vinovăție sau jenă (shame, guilt or embarrassment)*, de exemplu:

(4a) *If you are filled with guilt and shame, it's because your heart remembers God but your head seems to have forgotten Him.* – Kate McGahan

(5a) *But, if you live your life listening for the Lord, obeying when He asks you to be vulnerable, you never have to worry about being walked in on. Your soul is ready to be seen. And, He won't allow your life to be marked by shame or embarrassment.* – Katie Kiesler Nelson, "22 and Single: A Coming of Age Story...in Progress"

În limba română, datorită perioadei sovietice, în timpul căreia credința în Dumnezeu nu era promovată și religia era separată de știință, observăm o împărțire a societății în savanți credincioși și cei necredincioși, bunăoară:

(4b) *Adeptii materialismului au repetat de atâtea ori că știința modernă a izgonit definitiv din domeniul său ideea de Dumnezeu, au știut să manevreze atât de bine conștiințele, încât astăzi multora le este rușine să pronunțe public cuvântul Dumnezeu. Toate acestea s-au făcut în numele științei. Și totuși, marii savanți, creatorii și gloriile științei au admis toți și chiar au proclamat existența lui Dumnezeu. (Nicolae Paulescu)*

Categoria *rușinea și curajul* se observă în contextul *rușinii* ca un concept negativ la englezi; de nenumărate ori indivizii acestei societăți subliniază dauna produsă suferinței de rușine pentru om și susțin *curajul* individului de a se opune acestui simț, bunăoară:

(6a) *There is no shame in asking for help; it is one the most courageous things you'll ever do and will lead to greater connection with those around you.* – Laura Lane, "Two Mothers, One Prayer: Facing your Child's Cancer with Hope, Strength, and Courage"

(7a) *Shame is the demon that keeps many of us trapped in our pain; healing comes when we gain the courage to confront our demon(s).* – J'son M. Lee, "One Family's AIDS"

În limba română, această categorie se completează cu cea de *rușine și îndrăzneală*, care e mai reprezentativă numeric, de exemplu:

(5b) *Toate întrebările pe care le pun, vântul mi le aduce înapoi intacte. Va trebui să răspund, probabil, eu singur la ele, dar prin însuși faptul că-mi pun întrebări nu mai sunt singur. E un prilej să-mi micșorez lista, să-mi declar sentimentele fără să mă rușinez de ele. (Octavian Paler)*

(6b) *Românul e rușinos, dar uneori poate lua de cumătru și pe Dumnezeu.* (Grigore Vieru)

(7b) *E rușinos la fel cum e dureros că adesea capeți atenția cuiva doar când faci ceva epatant și imposibil de înțeles. Pentru el, contra lui. (Teodor Burnar)*

Conceptele *rușine și sensibilitate* apar în scenariile cognitive similare în engleză și română, sensibilitatea oamenilor fiind exprimată prin mijloace nonverbale în formă de lacrimi exprimate prin lexemul corespun-

zător. În acest caz, atât autorul englez Charles Dickens, cât și cel român Fănuș Neagu, pun în valoare mijloacele semiotice, indicatori ai sensibilității umane, pe care societatea le susține, de exemplu:

(8a) *Heaven knows we need never be ashamed of our tears, for they are rain upon the blinding dust of earth, overlying our hard hearts. I was better after I had cried, than before—more sorry, more aware of my own ingratitude, more gentle.* – Charles Dickens, „Great Expectations”

(9a) *There's no shame in honest suffering, my dear.* – Andrea Cremer, “The Conjurer's Riddle”

(8b) *Să nu vă fie rușine de oamenii care plâng, pentru că inima spune mai multe decât gândul.* (Fănuș Neagu)

Rușinea și frica sau rușinea și lipsa de curaj, ca o categorie opusă celei menționate mai sus, ilustrează scheme imagistice de diferit gen. Bunăoară, în limba engleză observăm lexemele *shame* și *fear* în aceleași contexte, fapt ce scoate în lumină rușinea ca un concept de subestimare de sine:

(10a) *It is important to announce your intentions at top volume, she thought, or your intentions will think you are ashamed of them.* – Catherynne M. Valente, “The Girl Who Soared Over Fairyland and Cut the Moon in Two”

(11a) *I remember being a teenager and being ashamed of my musical tastes, at least some of them. My Brian Wilson and Beach Boys fandom, which is as important to me as anything else, was almost like a porn stash. Hide that shit, someone's coming! You couldn't look like me and be black in West Philadelphia and love the Beach Boys the way I did.* – Ahmir Questlove Thompson, “Mo' Meta Blues: The World According to Questlove”

(12a) *When I look at narcissism through the vulnerability lens, I see the shame-based fear of being ordinary. I see the fear of never feeling extraordinary enough to be noticed, to be lovable, to belong, or to cultivate a sense of purpose.* – Brené Brown, “Daring Greatly: How the Courage to Be Vulnerable Transforms the Way We Live, Love, Parent, and Lead”

(13a) *Feelings and stories of unworthiness and shame are perhaps the most binding element in the trance of fear. When we believe something is wrong with us, we are convinced we are in danger. Our shame fuels ongoing fear, and our fear fuels more shame. The very fact that we feel fear seems to prove that we are broken or incapable. When we are trapped in trance, being fearful and bad seem to define who we are. The anxiety in our body, the stories, the ways we make excuses, withdraw or lash out—these become to us the self that is most real.* – Tara Brach

Și în societățile colectiviste, în care, totuși, rușinea e promovată ca o emoție socială, care pe parcursul istoriei a fost separată de conceptul de *frică*, cea dintâi este considerată superioară, devenind instrument de automonitoring, bunăoară:

(9b) *Înțelepții noștri. Înainte tăceau de frică. Acum de rușine.* (Valeriu Butulescu)

(10b) *Mezinul se vâra iute în horn și, sprijinit cu picioarele de prichici și cu nasul de funingine, tace ca peștele și tremură ca varga de frică. Dar frica-i din rai, sârmana! Asemene cel mijlociu, țuști! iute sub un chersin: se-nghemuiește acolo cum poate, tace ca pământul și-i tremură carnea pe dânsul de frică: Fuga-i rușinoasă, da-i sănătoasă!... Însă cel mare se dă după ușă și – să tragă, să nu tragă? – în sfârșit, trage zăvorul... Când iaca!... ce să vadă? Și-apoi mai are când vedea?... căci lupului îi scăpărau ochii și-i sfârâia gâttelejul de flămând ce era. Și, nici una, nici două, haț! pe ied de gât, îi rătează capul pe loc și-l mănâncă așa de iute și cu așa poftă, de-ți părea că nici pe-o măsea n-are ce pune. Apoi se linge frumușel pe bot și începe a se învârti prin casă cu neastâmpăr... (Ion Creangă)*

Concluzii

Astfel, în urma analizei sociolingvistice a conceptului *rușine* în limbile engleză și română am observat în ce măsură se aseamănă sau se deosebește conceptualizarea aceluiași categorii, mai cu seamă eșecul care cauzează rușine la români și lipsa acestuia la englezi și americani, importanța credinței în cultura anglofonă pentru a fi protejați de simțul de rușine, superioritatea conceptului *rușine* în cultura română și în cea basarabeană și separarea acesteia de conceptul *frică*, spre deosebire de cultura individualistă, în care rușinea apare în contextul conceptului de *frică*; de asemenea, susținerea sensibilității individului în ambele tipuri de culturi și rușinea ca un concept negativ la englezi.

Referințe:

1. KRAWCZAC, K. *Negative self-evaluative emotions from a cross-cultural perspective. A Case of "shame" and "guilt" in English and Polish.* Disponibil: www.lattice.cnrs.fr/.../Karolina_Krawczak_Negative_self-eva... [Accesat: 1.03.2019]
2. GILBERT, P. Evolution, social roles and the differences in shame and guilt. In: *Social Research*, 2003, no.70(4), p.1205-1230. Disponibil: <https://philpapers.org/rec/PAUESR> [Accesat: 1.03.2019]
3. EDELSTEIN, R. et al. *A cross-cultural examination of lexical studies of self-conscious emotions.* In: Tracy J.I, R.W Robins & J.P Tangney (Eds.). *The Self-conscious emotions: Theory and Research.* New York: Guilford, 2007, p.194-208. Disponibil: <http://www.rpforschools.net/articles/ASP/Tracy%20&%20Robbins%202007%20Self-Conscious%20Emotions%20-%20Where%20Self%20and%20Emotion%20Meet.pdf> [Accesat: 1.03.2019]
4. TANGNEY, J. et al. Are shame, guilt and embarrassment distinct emotions? In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 1996, no.70(6), p.1256-1269. Disponibil: https://www.researchgate.net/profile/June_Tangney/publication/14534449_Are_Shame_Guilt_and_Embarrassment_Distinct_Emotions/links/02e7e520294b4ef95a000000.pdf [Accesat: 1.03.2019]
5. SZNYCER, D. et al. Cross-Cultural Differences and Similarities in Proneness to shame: An adaptationist and ecological approach. In: *Evolutionary Psychology*, 2012, no.10(2), p.352-370. Disponibil: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/147470491201000213> [Accesat: 1.03.2019]
6. ROCHAT, P. *Others in Mind. Social Origins of Self-consciousness.* Cambridge: CUP, Cambridge, 2009. Disponibil: <https://epdf.tips/download/others-in-mind-social-origins-of-self-consciousness.html> [Accesat: 1.03.2019]
7. TRIANDIS, H. The Self and Social behavior in Differing Cultural Contexts. In: *Psychological review*, 1989, vol.96, no.3, p. 506-520. Disponibil: <https://pdfs.semanticscholar.org/.../c4e7d3c7b083796c54a91...> [Accesat: 1.03.2019]
8. STOICA, G. *Lexicul socio-afectiv în româna veche. Studiu de caz – Rușine.* București: Editura Universității din București, 2010, p.355-366. Disponibil: www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V841/pdf [Accesat: 30.10.2018]
9. <https://www.goodreads.com/quotes/tag/shame> [Accesat: 23.07.2018].
10. <http://subiecte.cita.tepedia.ro/despre.php?s=ru%Baine> [Accesat: 27.07.20018].

Date despre autor:

Viorica LIFARI, doctor, conferențiar universitar, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: vlifari@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-5274-1968

Prezentat la 03.07.2019